

DAN-ROBERT BIȘA

PROBLEMA RĂULUI

în limitele doctrinare
ale creștinismului tradițional

Editura Paralela 45

Cuprins

CUVÂNT-ÎNAINTE	9
CAPITOLUL I	13
1. Argument	13
2. Considerații generale privind problema răului	15
CAPITOLUL AL II-LEA	37
I. Un Dumnezeu absolut perfect	37
1. În ce termeni ar putea fi definit Dumnezeu?	37
2. Care sunt atributele lui Dumnezeu?	48
2.1. <i>Perfecțiunea absolută</i>	52
2.2. <i>Infinitatea</i>	63
2.3. <i>Aseitatea</i>	70
2.4. <i>Simplitatea</i>	73
2.5. <i>Unitatea și unicitatea</i>	77
2.6. <i>Imaterialitatea</i>	84
2.7. <i>Incomensurabilitatea</i>	89
2.8. <i>Eternitatea</i>	93
2.9. <i>Imuabilitatea</i>	98
2.10. <i>Impasibilitatea</i>	102
2.11. <i>Omniprezența</i>	105
2.12. <i>Libertatea perfectă</i>	109
2.13. <i>Creator primordial atotfiitor</i>	111
2.14. <i>Omnipotența</i>	113
2.15. <i>Omnisciența</i>	117
2.16. <i>Atodreptatea</i>	125
2.17. <i>Atobunăitatea</i>	135
2.18. <i>Atotiubirea</i>	167

2.19. <i>Atotiertarea</i>	172
3. Este viabil conceptul tradițional de Dumnezeu?	177
II. Răul din perspectiva creștinismului tradițional	179
1. Răul ca lipsă a binelui	179
2. Obiecții	184
2.1. <i>Oare răul chiar este doar o lipsă?</i>	184
2.2. <i>Ar fi posibilă apariția și propagarea lipsei binelui într-o lume creată de către un Dumnezeu absolut perfect?</i>	193
2.3. <i>Cum poate accepta un Dumnezeu atotbun ca binele să fie folosit pentru a produce răul atroce?</i>	194
2.4. <i>Cum ar putea fi atotbun un Dumnezeu care ar gândi și ar face posibil răul moral?</i>	196
3. Concluzii.....	197
 CAPITOLUL AL III-LEA	 201
I. Tentative tradiționale de teodicee creștină.....	201
II. Soluția augustiniană	210
1. Prezentare	210
2. Obiecții	223
2.1. <i>Cum a fost posibilă prima cădere în păcat?</i>	223
2.2. <i>Oare ar fi posibilă degradarea unei lumi create în mod desăvârșit de către un Dumnezeu absolut perfect?</i>	225
2.3. <i>Cine poartă principala responsabilitate pentru apariția răului?</i>	227
2.4. <i>Este compatibilă teza „vinii fericite” cu ansamblul teodiceei augustiniene?</i>	234
2.5. <i>Poate fi pusă în acord ideea atotbunătății divine cu teoria augustiniană a predestinării?</i>	237
2.6. <i>Este mai bună o lume în care majoritatea sufletelor sunt predestinate damnării eterne decât o lume din care răul ar lipsi în totalitate?</i>	244
2.7. <i>Este răul o consecință necesară a contingentei creaturilor?</i>	249
2.8. <i>Toate pedepsele divine sunt juste?</i>	250
2.9. <i>Cum se explică discrepanța dintre nivelul de suferință și gradul de culpabilitate al unor ființe umane?</i>	260
2.10. <i>Oare tot răul este doar păcat sau pedeapsă pentru păcat?</i>	262
3. Este viabilă soluția augustiniană?	269

III. Soluția irenaică.....	271
1. Prezentare	271
2. Obiecții	288
2.1. <i>Pot fi justificate toate manifestările răului prin presupusele lor consecințe benefice?</i>	288
2.2. <i>Ar fi posibil ca un Dumnezeu absolut perfect să creeze ființe imperfecte?</i>	292
2.3. <i>De ce au fost creați primii oameni într-un mediu din care răul lipsea în totalitate?</i>	294
2.4. <i>De ce nu li se oferă tuturor oamenilor șansa de a se mântui?</i>	301
2.5. <i>Este sustenabilă ipoteza că Dumnezeu vrea ca oamenii să se apropie de El în plan epistemic?</i>	309
3. Este viabilă soluția irenaică?	319
CAPITOLUL AL IV-LEA.....	323
1. Apărarea întemeiată pe liberul arbitru	324
1.1. <i>Este compatibilă ipoteza ticăloșiei transmundane cu postulatul perfecțiunii absolute a lui Dumnezeu?</i>	327
1.2. <i>Oare ar fi posibil ca un Dumnezeu omnipotent și perfect liber să depindă de un factor exterior pentru a-și putea realiza Creația?</i>	329
1.3. <i>Oare n-ar fi existat binele moral dacă nu exista și posibilitatea producerii răului moral?</i>	330
2. Este Dumnezeu un agent moral?.....	332
2.1. <i>Dumnezeu nu este un agent moral, pentru că El nu este o Ființă</i>	332
2.2. <i>Dumnezeu nu este un agent moral, pentru că nu are obligații și îndatoriri</i>	337
2.3. <i>Dumnezeu nu poate fi un agent moral deoarece nu poate avea reușite sau eșecuri</i>	340
3. Concluzii finale.....	343
BIBLIOGRAFIE	351

Cuvânt-înainte

Cum poate fi definit Dumnezeu? Care sunt atributele Lui specifice? Este capabilă ființa umană să identifice aceste atribute sau ar trebui să se resemneze cu ideea că nu va avea niciodată succes într-un astfel de demers, date fiind capacitățile ei cognitive limitate? Presupunând că omul ar reuși, totuși, să identifice unele dintre însușirile definitorii ale lui Dumnezeu, cum ar putea fi puse acestea în acord cu existența răului? Care este, de fapt, relația dintre Dumnezeu și rău? În ce condiții ar putea fi compatibilă existența lui Dumnezeu cu existența răului? Și în ce mod? Dar răul în ce constă de fapt? Oare despre el se poate spune cu îndreptățire că ar avea atribute definitorii? Dacă răspunsul este afirmativ, atunci care sunt acestea? Există unul sau mai multe tipuri de rău? În ce sens se poate spune că răul există? Nu cumva el este doar o iluzie? Iar dacă răul există în realitate, cum se explică apariția și continuitatea lui într-o lume creată de către un Dumnezeu atotbun, atotputernic și atotștiutor?

Pe parcursul acestei lucrări, vom căuta răspunsuri nu numai pentru aceste întrebări, ci și pentru multe altele, care se vor ivi pe măsură ce vom parcurge cărările întortocheate și pline de obstacole care străbat tărâmul tenebros al problemei răului. Un areal pe care mulți creștini evită să îl cutureiere pentru a nu se abate, din greșeală, de la calea drepte credințe.

Vom explora împreună acest tărâm plin de capcane și incertitudini, pe cuprinsul căruia riști să fii prins într-un vârtej al contradicțiilor din care să nu mai ieși niciodată la liman sau să te rătăcești prin adevărate hățișuri teoretice, care devin tot mai greu de străbătut pe măsură ce înaintezi, făcându-te să-ți pierzi speranța de a mai ajunge vreodată la destinație. De asemenea, riști să cazi victimă unor interpretări greșite ale unor expresii ambigue, pe care ai putea ajunge să le consideri ca fiind adevăruri indiscutabile și să rămâi prizonierul lor asemenea unei insecte care nu se mai poate elibera dintr-o pânză de păianjen. Pornind de la asemenea interpretări eronate, poți fi tentat să construiești teorii elaborate, pentru a constata mai târziu că ele se prăbușesc asemenea unor castele de nisip, lipsindu-le o temelie solidă. N-ar fi exclus să fii indus în eroare și

de argumente întocmite cu scopul de a abate atenția de la aspectele deficitare ale concepțiilor analizate. Astfel, ar putea fi afectat în mod iremediabil demersul de evaluare pe care l-ai realiza, pentru că ai ajunge să pierzi din vedere adevăratele puncte slabe ale acelor concepții.

Dar acestea nu sunt singurele primejdii cu care s-ar putea confrunta un călător care s-ar încumeta să exploreze acest tărâm încețosat și întunecat. În orice moment, el s-ar putea prăbuși într-un abis al incertitudinii. Chiar și pentru o persoană ale cărei convingeri religioase par a fi de nezdruccinat, problema răului poate constitui o adevărată cutie a Pandorei, pe care ar fi periculos să o deschidă pentru ca nu cumva să elibereze, astfel, demonii îndoielii care i-ar putea submina credința. Conștienți de acest pericol, unii clerici creștini le recomandă enoriașilor să evite a pătrunde prea adânc în detaliile acestei probleme, pentru ca nu cumva „să își ardă degetele“ căzând în erezie. Iar temerile lor sunt îndreptățite deoarece o analiză aprofundată a problemei răului te poate aduce în situația de a intra în contact cu multe subiecte sensibile din punct de vedere teologic, pe care trebuie să le abordezi cu multă precauție sau chiar să le eviți complet, pentru ca nu cumva să te abați, chiar fără să-ți dai seama, de la calea cea dreaptă și să devii, astfel, una dintre oile rătăcite.

Cei care încearcă să evalueze viabilitatea soluțiilor propuse pentru problema răului în cadrul creștinismului tradițional trebuie să aibă în vedere și faptul că, dacă nu sunt atenți, se pot afunda în nisipurile mișcătoare ale unor argumentații interminabile. De asemenea, ei se pot aștepta la reacții adverse (mergând chiar până la acuzații de blasfemie) din partea unor teoreticieni creștini care le-ar putea reproșa faptul că nu țin cont de subtilitățile limbajului teologic și că se concentrează prea mult asupra interpretărilor literale ale textelor biblice, ignorând posibilele interpretări alegorice ale acestora.

Problema răului poate evidenția vulnerabilități majore ale edificiului doctrinar al creștinismului – o construcție teoretică pe care o putem asemui cu o maiestuoasă catedrală gotică, pentru ridicarea căreia au fost folosite multe materiale de construcție extrase din ruinele unui antic templu grecesc (în fond, Părinții Bisericii au recurs la idei și argumente formulate de către filosoffii greci păgâni pentru a fundamenta și a edifica aspectele doctrinei ale creștinismului). Privită de la distanță, această catedrală poate părea solidă, desăvârșit întocmită și de-a dreptul indestructibilă, strălucind orbitor în soarele credinței. Dar dacă este privită îndeaproape, nu-i va mai crea aceeași impresie unui observator care nu este dispus să-i treacă cu vederea imperfecțiunile. Vor ieși la iveală unele defecte de construcție și chiar unele fisuri apărute în zidurile ei pe parcursul timpului.

Ne vom apropia și noi de zidurile acestui edificiu și le vom examina cu atenție, încercând să depistăm eventualele deficiențe structurale, precum și

fisurile care ar putea să existe în această construcție aparent trainică și bine consolidată. Iar dacă vom constata existența lor, vom încerca să stabilim cât de ample și de profunde sunt ele și cât de mult afectează soliditatea și integritatea edificiului. De asemenea, vom căuta să determinăm de unde pornesc, până unde li se întind ramificațiile, care este potențialul lor de extindere și în ce măsură pot să pericliteze siguranța întregului edificiu. Dacă vom constata că ele pornesc chiar de la temelia construcției și că afectează structura de ansamblu a acesteia, atunci vom avea motive temeinice pentru a pune la îndoială viabilitatea edificiului doctrinar al religiei creștine. Rămâne să stabilim, în cele ce urmează, cum stau lucrurile în realitate.

Dar să nu mai zăbovim. A venit momentul să pornim la drum, conștienți de faptul că itinerariul pe care îl vom avea de parcurs va fi unul lung și anevoios și că va trebui să ne înarmăm cu multă răbdare și să încercăm să ne ferim de idei preconcepute (atât cât va fi posibil) pentru a avea șanse reale de a duce călătoria la bun sfârșit. Uneori, s-ar putea să pășim pe cărări deja bătătorite de către cei care au formulat propuneri de soluționare a problemei răului, iar alteori pe poteci puțin umblate sau chiar neexplorate. Le vom parcurge cu atenție, pentru a putea stabili dacă vreuna dintre acestea ar putea conduce la destinația promisă de către cei care susțin că această problemă este rezolvabilă în interiorul cadrului doctrinar al creștinismului tradițional.

Capitolul I

Introducere

1. Argument

În cadrul acestei lucrări, voi evalua viabilitatea principalelor tentative creștine tradiționale de soluționare a problemei răului, care au beneficiat și de susținerea Bisericii oficiale. Voi încerca să răspund și la întrebarea dacă ar fi posibilă formularea unei soluții viabile a problemei răului fără a depăși limitele cadrului doctrinar al creștinismului tradițional, precum și la aceea dacă problema răului poate fi un argument ateologic viabil.

În vederea atingerii acestor obiective, voi începe prin a formula câteva considerații generale privind problema răului, după care voi analiza concepțiile creștine tradiționale despre Dumnezeu și rău. Voi evalua, apoi, două tentative clasice de soluționare a problemei răului, dar și două propuneri alternative recente de a depăși acest obstacol explicativ, despre care autorii lor consideră că rămân în limitele doctrinare ale creștinismului tradițional. Pe baza rezultatelor obținute, voi căuta să răspund atât la întrebarea dacă este posibilă rezolvarea acestei probleme fără a trece dincolo de limitele cadrului doctrinar al creștinismului tradițional cât și la întrebarea dacă problema răului poate constitui un argument viabil pentru a nega existența lui Dumnezeu.

Utilizez noțiunea de „creștinism tradițional“ în accepțiunea ei curentă, de ansamblu al ideilor, practicilor rituale și credințelor definitorii pentru tradiția creștină, care au fost aprobate de către Sfinții Părinți încă din perioada primelor concilii ecleziastice. Acest ansamblu include teze privitoare la atributele definitorii ale lui Dumnezeu, formulate de către reprezentanții *teismului clasic* (numit și *teism tradițional*),¹ dar și dogme religioase (ex: aceea a Sfinței

¹ În cadrul teismului clasic sau tradițional (care poate fi caracterizat ca fiind o teologie a Ființei perfecte, construită sub influența concepțiilor filosofice despre perfecțiune ale grecilor antici) se încearcă să se determine care sunt atributele perfecțiunii divine și cum ar putea fi definite acestea (n. a.).

Treimi) și o serie de credințe populare adânc înrădăcinate în conștiința colectivă a creștinilor pe care Biserica oficială nu le-a respins ca fiind eretice, ci a contribuit la propovăduirea lor (ex: credința că Dumnezeu este atotiubitor sau credința că există îngeri malefici care intervin din proprie inițiativă în viața cotidiană a oamenilor, influențându-i în mod negativ și conducându-i pe căi greșite).

Pornesc de la premisa că există un singur cadru doctrinar al creștinismului tradițional, care și-a păstrat identitatea sincronică și diacronică chiar dacă a suferit unele modificări pe parcursul timpului. Unitatea și identitatea i-au fost asigurate de o serie de teze considerate de către creștinii tradiționaliști ca fiind adevăruri religioase de netăgăduit, care nu și-au pierdut valabilitatea pe parcursul secolelor. Iată doar câteva exemple în acest sens: (a) – există un singur Dumnezeu atotbun, atotputernic și atotștiutor; (b) – există un plan divin care se află la baza a ceea ce se întâmplă în lume și care vizează atingerea unui obiectiv final benefic; (c) – Dumnezeu este absolut perfect, Creator primordial atotștiitor; (d) – răul este real, dar nu există în mod de sine stătător. Luând în considerare toate aceste teze (și nu numai pe ele), pot fi trasate limitele cadrului doctrinar al creștinismului tradițional și se poate stabili când sunt încălcate acestea (de pildă, atunci când s-ar afirma că lui Dumnezeu Îi lipsește vreun atribut al perfecțiunii absolute).

Pe parcursul lucrării de față, problema răului va fi analizată dintr-o dublă perspectivă, filosofică și teologică, ținând seama de faptul că ea se află într-o zonă de confluență a filosofiei cu religia și că, dacă vreunul dintre aceste două domenii teoretice ar fi ignorat, ar exista riscul obținerii unor rezultate incomplete și neconcludente.

Ar fi fost posibilă realizarea unei analize strict filosofice a problemei răului, prin cercetarea aspectelor ei de ordin logic, etic, epistemologic, metafizic, ontologic, etc, numai că o astfel de analiză nu ne-ar fi permis să stabilim dacă o serie de soluții propuse pentru această problemă sunt viabile în interiorul cadrului doctrinar al creștinismului tradițional. Este necesar să fie luate în calcul și aspecte care țin de latura dogmatică a creștinismului precum și interpretările canonice ale textelor biblice pentru a putea determina dacă soluțiile pe care le-au formulat teoreticienii creștini pentru problema răului sunt viabile și în contextul doctrinar și scripturar al religiei lor.

În secțiunea ce urmează, voi prezenta un scurt istoric al problemei răului. De asemenea, voi face câteva observații generale privind dificultățile pe care le presupune soluționarea acesteia din perspectiva creștinismului, care se pretinde a fi o religie monoteistă.